

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE MADENCİLİĞİN GENEL DURUMU VE ATATÜRK'ÜN MADENCİLİKLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

Turgut İLERİ

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Amasya-Türkiye.

Özet

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de madencilik genel durumu ve Atatürk'ün madencilik ile ilgili düşüncelerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti zamanında, madencilik işlerini bir düzene koymak amacıyla özellikle 19. yüzyılın 2. yarısında Maden Nizamnameleri hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Yapılan bu düzenlemeler ülke madencilik gelişmesine pek katkı sağlamamıştır. Birçok yanlış ve eksikleriyle konu Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde bu alandaki eksiklikler giderilmeye çalışılmış, çıkarılan kanunlar ve kararnamelerle madencilik faaliyetleri yeniden düzenlenmiştir. Kendi kaynaklarımızı kendimizin değerlendirmesi ile kalkınmayı hedefleyen Atatürk, madencilik konusuna da gerekli ilgiyi göstermiştir. Onun görüş ve önerileri ile bu alanda önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Madencilik, Türkiye'de Madencilik Sektörü, Cumhuriyet Dönemi, Politika, Atatürk ve Madencilik.*

GENERAL SITUATION OF MINE INDUSTRY IN TURKEY THROUGH THE BEGINNING OF THE REPUBLIC AND ATATURK'S IDEAS ABOUT MINING

Abstract

In this study, the general situation of mining in Turkey in the early years of Turkish Republic and the ideas of Atatürk about mining were explained.

During the Ottoman period, mining regulations, especially in the late of 19th century, were declared to organise the mining issues. However, it did not make any positive contributions to the development of the mining in the country. The issue was left to the Republic period with many wrong and incomplete applications.

With the declaration of the Republic, the mining activities were reorganised with many laws and regulations considering the incomplete applications of the Ottoman State. Atatürk, who targeted the development of the state with domestic sources, gave great importance to the mining issue. In the light of his thoughts, the mining sector was highly developed.

Key Words: *Mining, Mining sector in Turkey, Republic period, Policy, Atatürk and mining.*

1. Giriş

Doğal kaynak, tabii servet veya yeraltı zenginlikleri şeklinde tanımlanan, yer kabuğunun en dış yüzeyinde ya da yüzeye yakın kesimlerinde bulunan, metalik kökenli ve kullanım değeri olan *maden* adı verilen(1) varlıklar ilkçağlardan beri insanların ilgisini çekmiştir. Bu ilgi o derece ileri gitmiştir ki, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirtilmesinde maden kaynakları ve madencilik faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Günümüzde de madenler günlük hayatın temelini oluşturan sanayi, endüstri ve ticarete genel olarak da ekonomi dünyasında önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca ülkelerin gelişip kalkınmaları, ekonomik yapısı, teknolojik düzeyi ve dünya siyasetindeki yeri, maden kaynaklarının varlığı ve bu kaynakların değerlendirilişi ile ilgili görülür olmuştur(2). Bu ilgiye bağlı olarak dünya’da gittikçe gelişme gösteren *Madencilik* adıyla anılan bir sektör ortaya çıkmış ve ülkelerin ekonomik hayatını yakından ilgilendiren yeni bir endüstri alanı oluşmuştur.

Madenlerle ilgili olan bu endüstri alanı tarihin ilk devirlerinden itibaren Türkiye topraklarında da teşekkül etmiştir. En son yaklaşık altı yüz yıl varlığını sürdürdüğü kabul edilen Osmanlı Devleti zamanında, özellikle 19. yüzyılda madencilik alanında yeni düzenlemelere girilmiştir. Bu düzenlemelerin başında madencilik faaliyetlerini bir düzene sokacak nizamnamelerin hazırlanıp uygulamaya konulması gelmektedir. Nizamnamelerle ülkede madencilik işleri bir mevzuata bağlanarak kısmen bir sistem oluşturulmuştur. Kurulan bu sistem içerisinde yabancıların mülk edinmeleri sağlanmış, buna bağlı olarak da Osmanlı topraklarında yabancılar maden arama, işletme ve pazarlama faaliyetlerini sürdürebilme imtiyazları elde etmişlerdir. Dolayısı ile Osmanlı topraklarında madencilik faaliyetleri yabancıların eline geçmiştir.

Maden kaynaklarının tespit edilip, çıkarılması ve ülke yararına değerlendirilmesi için sözü edilen düzenlemeler ne yazık ki arzu edilen gelişmeyi sağlamak için yeterli olmamıştır. Bu dönemdeki bütün gayretlere rağmen Türk Madenciliği çözüm bekleyen bir çok sorunları ile Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

A-Cumhuriyet’in ilk yıllarında türkiye’de madenciliğin genel durumu

Osmanlı Devleti zamanında madencilik faaliyetleri ile ilgili olarak; madenlerin bulunup çıkarılması ve en verimli şekilde işletilmesini sağlayacak devletin ciddi bir programı olmamıştır. Bununla birlikte, ekonomisine büyük katkıları olacak bu zengin kaynakların değerlendirilmesini sağlamak amacıyla zaman zaman ama yeterli olmayan düzenlemeler yapılmıştır. Bunların en önemlileri, ilki 1862 yılında ve sonuncusu da 1906 hazırlanan Maâdin Nizamnameleridir. Madenciliğin büyük sermaye isteyen, riski yüksek, geri ödeme süresi oldukça uzun ve uluslararası fiyat hareketlerinden etkilenen bir sektör olması sebebiyle eldeki imkânlarla bu sektörün yürütülmesinin Osmanlı Devleti için hayli zor olduğu görülmüştür. Bu durumda devlet madenlerini yüksek fiyatlarla imtiyaza vererek onlardan vergi alma yoluna başvurmuştur. Yani kendi gerçekleştiremediği madencilik ameliyesini, yabancıların sermaye ve teknolojisinden

istifade ederek gerçekleştirmek istemiştir. Bu düşüncenin sonucu, Osmanlı Devleti topraklarında bulunan madenleri, işletilmek üzere yabancılara verilmiştir. Uzun vadeli imtiyazlarla yabancılara bırakılan Osmanlı madenleri, sonuçta memleketin endüstriyel gelişmesine pek faydalı olmamış, aksine millî servetin israf ve ziyan edilmesine yol açmış, beklenenler de elde edilememiştir(3).

Özetlemeye çalıştığımız bu durum Cumhuriyet Dönemine kadar devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda, madencilik alanında Osmanlı Devleti döneminde en son yapılan 1906 tarihli maden nizamnamesinin hükümlerinden oluşan bir düzen uygulanmıştır. Bu nizamnameye göre oluşturulan düzen; madenleri ekonomide bir ticaret malı olarak değerlendirmiş, sektörde yer alan kişilerin çıkarlarını korumuş, fakat toplumun yararını gözetmemiştir(4). Maden imtiyazlarının oldukça çok verilmesi, bu imtiyazların genellikle yabancıların elinde bulunması ve zaman zaman bu kimseler arasındaki menfaat çekişmelerinin olması yüzünden madenler spekülasyon vasıtası olmaktan kurtulamamıştır (5).

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde, ülke idaresinde söz sahibi olan kimseler ile iş başına gelen hükümetler, birçok çözüm bekleyen sorunlar içerisinde çok önem arz eden ve ülke ekonomisiyle bağlantılı olan madencilik konusuyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk 15 yılı içinde Cumhuriyet rejiminin, kurumları ile yerleştirilmesi ve inkılapların oturtulması için çaba sarf edilmişse de bunun yanında ülkenin ekonomisi ile direkt ilgili olan madenler ve madencilik konusuna da ilgi duyulmuştur (6). Nitekim Cumhuriyet idaresinin yeni kadroları, Osmanlı döneminde uygulanan madencilik alanındaki uygulamaların yetersizliğini idrak ederek bu alandaki yapıyı değiştirmeyi düşünmüşlerdir. Bununla ilgili olarak daha 1923 yılında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey: "*Madenlerimizin en mühimi ve memleketin feyyaz bir mamba-ı serveti olan Zonguldak kömür madenlerinde istihsali temin edecek bir kanun teklif olunacaktır. Kömür ve madenlerin fazla işletilmesi ve harice ihraçı için mevcut maden nizamnamesinin tadili suretiyle ve suveri saire ile azamî teshilât gösterilecektir*" (7).sözleri ile, yeni başlayan dönemde ihmal edilmiş olan madencilik alanında yapılacakların neler olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu yaklaşımdan başka bu dönemde önemli görülen, bir nevi Cumhuriyet İdaresi'nin ekonomi politikasını belirleyen 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de yapılan İktisât Kongresi'nde alınan kararlar da Cumhuriyet dönemi madenciliklerinin hedeflerini ortaya koyma bakımından önemlidir. Kongrede yapılan konuşmalarda; "*Ülkemizin kalkınmasını sağlamak için, önce ekonomik yönden kalkanmanın sağlanması, yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklarımızı kendimizin işleyerek, milletimizi çağdaş medeniyetin sahip olduğu düzeye eriştirilmesi*" temel amaç olarak belirtilmiştir(8). Daha ilk yıllarda, Türkiye'nin en önemli endüstrisinin kurulmasına imkân verecek ham maddelere ve sınaî ihtiyaçlarımız ile dış ticaretimiz için önemli yeraltı servetlerine sahip olduğu anlaşıldığından gerekli düzenlemelerin yapılması düşünülmüştür (9). Benzer şekilde Âli İktisât Meclisi'nin 1933 tarihli raporunda; 1921-1927 devresinde, madenlerde istihsâl tekniğinin geliştirilmesine ilişkin tahsisat'tan ve bir ras-

yonalizasyon hareketinden söz edilmiştir ¹(10).

Bütün bunlar bize, Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk yıllarda maden ve madencilik konusunun, ülkenin ekonomik hayatı ile direkt ilgili olduğunun anlaşıldığını ve buna bağlı olarak bu konuya hükümetlerin ciddi olarak eğildiği göstermektedir. Bu düşüncemizi kanıtlayacak birçok bilgi ve belge mevcuttur. Bunlardan bir tane örnek göstermek gerekirse; Başvekil Şükrü Kaya'ya sunulan 1928 tarihli “*Türkiye’de Maden Sanayinin Vaziyeti Hakkındaki Notlar*” (11) başlığını taşıyan raporda, önce Türkiye'nin madenleri ve maden sanayinin gerileme sebepleri anlatılmış, sonra maden sanayinin geliştirilmesi için alınması gereken tedbirler açık ve net bir şekilde ortaya konmuştur. Yani Cumhuriyet'in genç kadrolarının, hükümetlerinin, devlet adamları ve ilgililerinin bu meseleyi önemsedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra birçok zorluklar yaşandığı bu devrede istenilen seviyede değilse bile madencilikle ilgili kayda değer, girişim ve gelişmelere rastlamaktayız. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1921 yılında, maden kömürlerinin ihtiyacı karşılamasından sonra fazlasının ihraç edilmesine dair bir nizamname hazırlanmıştır (12).
- 1921 yılında, Ereğli-Zonguldak havzasından çıkarılan kömürlerden ihraç resmi olarak, rüsumu nispi'den başka, yıkanmış olan kömürlerden üç lira, yıkanmamış olanlardan ise iki lira ihracat resmi alınmasına dair kanun kabul edilmiştir(13). Kanun, resmi gazetede 14 Şubat 1337 (1921) tarihinde yayınlanmıştır.
- 1923 yılında, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisliğinin İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına gönderdikleri 12.9.1923 tarihli yazıları ile maden imtiyazı sözleşmelerinin kendilerinin de görüşleri alınarak yapılmasına ilişkin isteklerini bildirmeleri, imtiyazlar dolayısı ile madenlerle ilgilenildiğini göstermektedir (14).
- 1924'de Zonguldak'ta *Yüksek Maden ve Sanayi Mektebi* açılmıştır (15).
- 1929 yılında bu okula pansiyon ve ek hizmet binalarının yapılmasına başlanmıştır (16).
- 11.11.1925 tarihinde madenlere ait ruhsat, imtiyaz ve harçlarla ilgili düzenlemeyi içeren başvekkâlet kararı yayınlanmıştır (17).
- 1926 yılında, maden imtiyazına sahip olup ta Nizamnameye uymayanların haklarının elinden alınması hakkında Danıştay kararı yayınlanmıştır (18).
- 1926 yılında çıkarılan bir yasa ile petrol arama ve işletme hakkı devlete verilmiştir (19).

¹ *Âli İktisat Meclisi'nin Madenler Hakkındaki Raporu için Bk.Murat Turan, s.1333*

- Memleketin jeolojik bünyesi dikkate alınarak, 1926 yılında *Arama ve İşletme İdaresi* kurulmuştur. Ayrıca yine aynı yıl, *Sıcak ve Soğuk Sular ile Kaplıcaların Sıhhi ve İlmî Usullere Göre İşletilmesini Sağlayan Kanun* kabul edilmiştir (20).
- 1927 yılında maden işletilmesi için gerekli sermayenin Türkiye İş Bankası tarafından verilmesine ilişkin kararname hazırlanmıştır (21).
- 1.4.1933 tarihinde maden cevherinin sürümünü artırmak için nispi vergilerden indirimine gidilmesine ilişkin kararname yayınlanmıştır (22).
- Madenlerden en iyi şekilde nasıl istifade edilebileceği hakkında, Âli İktisat Meclisi Yüksek Riyasetine sunulmak üzere 15.1.1933 tarihinde encümen reisi tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Raporunda madenlerden en iyi şekilde yararlanmak için neler yapılması gerektiği sırasıyla açıklanmıştır (23).
- Madenlerde çalışan işçi ve müstahdemlerin, gerekli hallerde ortaya çıkan ihtiyaçlarını temin etmek ve sosyal yardımlaşmayı sağlamak amacıyla 22.07.1339 (1923) tarih ve 2608 sayılı kararname ile *Amele Birliği ve İttihat-Teavün Sandıkları Talimatnamesi* yayınlanmıştır (24).
- Madencilikle ilgili olarak Türk Anonim Şirketler kurulmuştur.
- 1936 yılından itibaren madenlerin millileştirilmesi (devletleştirilmesi) uygulamasına girişilmiştir.
- 1933 yılında 2262 sayılı yasa ile kurulan *Sümerbank*² ; sanayi kuruluşlarına kredi vermek ve tüm bankacılık işlerini yapmak ve sanayinin gelişmesine ilişkin tedbirler almak üzere kurulmuştur (25).
- 20.5.1933 tarih ve 2189 sayılı yasa ile kurulan *Petrol Arama ve İşletme İdaresi*; Türkiye dahilinde petrol ve bunlarla çıkacak diğer madenleri aramak ve sonuçları elverişli olanları işletmek üzere İktisat Vekâletine bağlı olarak kurulmuştur³(26). Daha sonra bu kuruluş MTA'ya bağlanmıştır.
- 20.5.1933 tarih ve 2189 sayılı yasa ile kurulan *Altın Arama ve İşletme İdaresi*; Türkiye dahilinde altın ve bunlarla çıkacak diğer madenleri aramak ve sonuçları elverişli olanları işletmek üzere İktisat Vekâletine bağlı olarak kurulmuştur (27).
- 14.6.1935 tarih ve 2804 sayılı yasa ile kurulan *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA)* ;Türkiye'nin en önemli madenci kuruluşu olup, ülke maden sa-

2. 20 milyon TL. sermaye ile kurulan Sümerbank'ın sermayesi kısa sürede artırılarak 62 milyon TL. yapılmıştır. Banka, milli sermayenin anahtarı ve güçlü bir vasıtası olarak vasıflandırılmıştır. Bkz, **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 İkinci Teşrin 1934.

3. 1933'te kurulan Petrol Arama ve İşletme İdaresinin görevleri MTA'nın kurulması ile bu kuruma devredilmiştir. İdare 1934'de Mardin ili Bakurum dolaylarında ilk petrol sondajını 1327 metre derinliğe inerek yapmış, ancak sonuç olumlu olmamıştır. Bk. BİRÖN-ATAK, s.23

halarının aranması, işletmeye elverişli sahaların bulunması, fenni ve jeolojik tetkiklerinin yapılması, maden sanayide çalışacak her derecedeki elemanların yetiştirilmesini sağlamak üzere kurulmuştur⁴ (28).

- 14.6.1935 tarih ve 2805 sayılı yasa ile kurulan *Etibank*; Cumhuriyet Dönemi madenciliğinin en önemli kurumlarından birisidir. Maden cevherleri, taş ocağı maddeleri, madenî ham maddeler ile maden malzemesi almak, satmak ve bunların alım satımına vasıta olmak, maden imtiyazları ile ruhsatname hisselerini elde etmek veya üzerine almak gibi görevleri vardır.
- 26 Ağustos 1935 tarihinde Sümerbank ve İş Bankasının ortaklığı ile *Keçiborlu Kükürt İşletmesi* işletmeye açılmıştır (29).
- 1935 yılında Zonguldak'ta İş Bankası'nın iştirakiyle, *Antrasit Fabrikası* tesis edilmiştir⁵ (30).
- 1937 yılında Karabük'te, *Karabük Demir Çelik Fabrikası*'nın temeli atılmış, tesis iki yıl içinde tamamlanarak 1939 da işletmeye açılmıştır.
- 1937 yılında ilk defa demir madeni Divriği'de, MTA tarafından bulunmuş ve işletmeye elverişli hali üzerine gerekli tesisler inşa edilmiştir. Ardından 1939 yılında, *Divriği Demir Madenleri İşletmesi* kurularak işletme faaliyetlerine başlanmıştır.
- 1923 yılından itibaren kurulan hükümetlerin programlarında madenciliğin geliştirilmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılacağı önemle vurgulanmıştır (31).

Yukarıda sıraladığımız kurumlar ve işletmeler bu dönem madencilik sektörünün en önemli ve etkili kuruluşları olmuşlar ve ülkenin madencilik faaliyetlerine büyük bir hız katmışlardır. Bu kuruluşların sistemli ve planlı çalışmaları ile Türkiye'de madencilik belirgin şekilde gelişme göstermiştir.

B-Atatürk'ün Madencilikle İlgili Düşünceleri

Osmanlı Devleti döneminde her alanda olduğu gibi ülke madenciliğinin de ihmal edildiği kanaatini taşıyan Atatürk, TBMM'nin açılması ve hükümetin kurulma çalışmalarını tamamladıktan sonra madencilik konusuna da gerekli hassasiyeti göstermiştir. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin, I. Dönemi, III. toplanma yılının açılış konuşmasında ülkenin ekonomi politikasının amaçlarını açıklarken madencilikle ilgili olarak; "*Topraklarımızın altında el değmemiş hal-*

4. MTA ve Etibank'ın kuruluşları o günün gazetelerinin baş sayfalarında, " Memleket'in Endüstrileşmesinde Yeni Adımlar Atıldı" başlığı ile verilmiş maden endüstrimizi işletmek ve değerlendirmek için çok önemli bir örgütün kurulduğu ifade edilmiştir:

5. Antrasit, güçlükle tutuşan, koku ve duman çıkmadan büyük ısı vererek yanan bir tür taş kömürüdür. Kömürün o dönemin gazetelerinde reklâmı da yapılmıştır. Gazetede yer alan reklâm şöyledir: "Yakında çıkıyor, en kolay tutuşan, her sobada yanan yeni kömür çıkıyor. Bu beklediğimiz ideal kömür Türk Antrasitidir". Bk. **Tan**, 8.9.1935, s. 12

de duran maden hazinelerini az zamanda işleterek, milletimizin yararına açık bulundurmak” ‘tan söz etmiştir (32). Ancak bu devrede, her ne kadar yeraltı kaynaklarının çıkarılmasına ve değerlendirilmesine hassasiyet gösterilmiş ise de bu alan ilk dönem hükümetlerinin önceliği olmamıştır. Çünkü çözüm bekleyen çok değişik nitelikli meseleler bulunmaktaydı. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki ekonomik yapısının bozuk olması ve bu bozuk yapının yeni döneme intikal etmesi karşısında yeni dönemin genç ve dinamik kadroları ekonomik hayata ilişkin meselelere henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce eğilme ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu çerçevede, önce 17 Şubat 1923'te İzmir'de İktisat Kongresini toplamışlardır. Ülkenin ekonomik meseleleri bakımından önem taşıyan bu kongrenin toplanma amacı, iktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt tarafından, “*memleketin ekonomik gelişmesi için acele alınacak tedbirler hakkında görüşülerek, alınan kararların TB M Meclisine ve hükümete bildirilmesi*” şeklinde açıklanmıştır (33). Buradan hükümetin ekonomik hayatı ilgilendiren konulara daha başlangıçta eğildiğini, memleketin ekonomisini ve ekonomi teşkilatını geliştirmek istediğini görebilmekteyiz. Kongrede Atatürk'ün üzerinde durduğu en önemli konu, *İktisadî Egemenlik* konusu olmuştur. Bununla ilgili olarak ; “*Ulusal egemenlik, iktisadî egemenlik ile pekiştirilmelidir*” diyerek iktisadî hayatın yeni Türkiye için önemini belirtmeye çalışmıştır (34). Kongredeki çalışmalar sonucunda iktisadî hayatın düzenlenmesini sağlamak üzere 12 maddelik *Misâk-ı İktisât* esasları kabul edilmiştir. Bu esasların 5. maddesi madenlerle ilgilidir. Bu maddede, Türk halkının servet itibarıyla altın hazinesinin üstünde oturduğuna vakıf olduğu, madenleri kendi istihali için işleteceği ve sahip olduğu servetleri herkesten fazla tanımaya çalışması gerektiği belirtilmiştir (35). Madenlerle ve diğer iktisadî konularla ilgili olarak alınan kararlardan ekonomide milli bir yapı ortaya konulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de Türk milletinin çıkarlarının, Türkiye'nin ekonomik yetenekleri ve imkânları ile uyumlu bir ekonomi bütünlüğü oluşturulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir (36). Bu konuda İzmir İktisat Kongresinde Atatürk, “*Başarılı olabilmek için hakikaten memleketin ihtiyacına mutabık esaslı program üzerinde bütün milletin müttehid ve hemâhenk olarak çalışması lazımdır*” (37) diyerek hazırlanacak iktisât programının başarısı için milletin de üzerine düşen çalışmayı yapmasını tavsiye etmektedir.

Diğer taraftan iktisadî hayatın devlet ve millet geleceğinde çok önemli olduğunu elbette çok iyi bilen Atatürk, yeni Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtulması, ilerlemesi, çağdaş uygarlığın üzerine çıkılması hedefinin gerçekleştirilmesi için henüz daha Cumhuriyet'in ilan edilmediği günlerde, gerekirse yabancı sermayeden de yararlanma gerektiğini ifade etmiştir. Bununla ilgili olarak 20 Şubat 1923'te kongrede yaptığı konuşmasında; “*Bizim memleketimiz vasıdır. Çok sayıda yabancı sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her an hazırız. Ecnebi sermayesi sabit sermayemize inzimam etsin, bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin*” (38) sözleri ile geçmişteki acı tecrübelerle rağmen, yabancı sermaye konusunda peşin yargıdan uzak, dogmatik düşüncelerin dışında kalmayı memleketin yararına görmüştür⁶.

6. Atatürk dönemi ekonomi bakanı Mahmut Esat Bozkurt da yasalara saygı gösteren yabancı sermayeye, Türkiye'nin diğer ülkelerden daha fazla ayrıcalık tanımaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Bk.KARLUK, s.521

TBMM açıldıktan sonraki dönemde kurulan hükümetler ile Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan hükümetlerin iktisat kongresinde alınan kararları uygulamaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak ülke madenciliği konusunda hassasiyet gösterilmekle birlikte çok önemli adımların hemen ilk yıllarda atılması pek mümkün olmamıştır. Osmanlıdan intikal eden maden Nizamnamesinin bazı ek ve tadillerle uygulamasına devam edilmiştir. TBMM'nin açılışını takip eden hükümet programları tetkik edildiğinde, hemen hemen ilk 15 yıl içinde Cumhuriyetin kurulması ve inkılabın oturtulması için verilen mücadelelerle ziraî konulara daha fazla yer verildiği göze çarpmıştır (39). Bununla birlikte 1930'lu yıllara gelindiğinde madencilik konusu ciddi olarak ele alınan bir konu olmuştur. Nitekim Atatürk, madencilığe gösterdiği hassasiyetini; *“Türkiye de Devlet madenciliği, milli kalkınma hareketiyle yakından ilgili ve önemli konulardan biridir. Genel endüstrileşme anlayışımızdan başka maden arama ve işletme işine her şeyden önce dış ödeme imkânlarımızı, döviz gelirimizi artırabilmek için devam etmek ve özel bir önem vermek zorundayız”* (40) sözleri ile belirtmiş, Türk ekonomisiyle ilgili görüşlerini içeren ve Türk ulusuna hitaben hazırlanan bir beyannamesinde de ; *“Ekonomide, sanayileşme programımızı tahakkuk ettirmek, ürünlerimizin nefasetlerini ve standartlarını tanzim ve muhafaza etmek, her türlü deniz ekonomisini genişletmek, her türlü maden ekonomisini büyütmek, küçük kredi müesseselerini vücuda getirmek kararındayız”* (41) sözleri ile önem verilecek birçok konu yanında madencilğin de bulunduğuna işaret etmiştir. Yine aynı yıl bir başka konuşmasında; *“Maden işleri yeni bir açılma devresindedir. Maden mühendislerimizi ihtiyaca yeter sayı ve değerde yetiştirmeyi önemsemek gerektir. Kömür havzasının rasyonel işlemesi için tedbirler aramak lazımdır”*(42) diyerek madencilğin yeni bir düzene sokulmaya çalışıldığını, madenlerin rasyonel bir şekilde işletilmesi ve konunun önemsenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İşte bu hassasiyetin sonucudur ki Türkiye’de madenlerin planlı bir şekilde aranması, tetkik edilmesi ve işletilmesi amacıyla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ile Etibank'ın kurulmaları gerçekleşmiştir (43). Bu kurumun açılışı ile ilgili olarak Atatürk; *“Maden Tetkik ve Arama Dairesinin çalışmalarına hız vermesini ve bulunacak madenlerin rantabilite hesapları yapıldıktan sonra, planlı şekilde işletmeye konulmasını temin etmemiz lazımdır”* demiştir ⁷ (44). Bu kurumun açılması madencilik faaliyetleri için çok önemli bir hamle olarak kabul edilmiştir. Bundan böyle artık madenlerin aranması, yerlerinin tespiti, işletilmesi, madencilğin geliştirilmesi ve madenlerin değerlendirilmesi için somut adımların atılması mümkün olabilecektir. Nitekim kurumun çalışmaya başlaması ile başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Elde edilen sonuçları Atatürk memnuniyetle karşılamış ve hemen her yıl meclisin açılış konuşmalarında bu memnuniyetini dile getirmiş, madenlerin işlemeye başlamasının memleket için faydalar sağlayacağını

⁷ Atatürk, TBMM'nin 1.1.1937 tarihinde 5.dönem, 3. toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında madencilığe ilişkin olarak, üç yıllık bir planın yapılmasına, kömür üretiminin en az bir kat daha artırılmasına ve Divriği’de bulunan demir madeninin Karabük fabrikaları için gerekli olan miktarın dışında kalanının ihraç edilmesine işaret etmiştir. Bk. İnan, s.146.

özellikle belirtmiştir (45).

Atatürk'ün yukarıda belirtmeye çalıştığımız görüşleri ve önerileri doğrultusunda yürütülen çalışmalar sonunda madencilik alanında önemli ölçüde gelişmeler kaydedilmiş ve buna bağlı olarak madencilik ulusal gelir içindeki payı artmıştır (46). Aynı zamanda madencilikte ileri ülkelerde tatbik edilen metotların kullanılması sağlanmış, eğitim ve teşkilatlanmaya da önem verilmiştir.

2. Sonuç

Ülkelerin ekonomik hayatında önemli bir yer tutan madencilik faaliyetleri ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dikkate değer gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmelerin başında maden nizamnamelerinin hazırlanması gelmektedir. Hazırlanan maden nizamnameleri ile bu alandaki faaliyetlere bir düzen getirilmiştir. Kurulmaya çalışılan düzende bütün gayretlere rağmen ne yazık ki beklenenler elde edilememiştir. Osmanlı topraklarında madencilik faaliyetleri yabancıların eline geçmiş, yasaların sağladığı imkanlarla da maden imtiyazlarına sahip olmuşlardır. Bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde, ekonomik hayatın önemli bir tarafını oluşturan madencilik faaliyetlerini bir düzene sokmak ve görülen yanlış uygulamaları sonlandırmak amacıyla çok önemli sayılabilecek çalışmalara başlanmıştır. Bu dönemde ülke madencilik gelişmesini sağlayacak politikalara yer verilmiş, bu alanda hizmet sağlayacak kurum, kuruluş ve işletmeler tesis edilmiştir. Ayrıca çıkarılan kanunlarla bir kısım maden işletmeleri satın alınarak devletleştirilmiştir. İzlenen bu politikalarda Atatürk'ün fikir, düşünce ve önerileri ile katkı sağladığı muhakkaktır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk madencilik gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiğini ifade eden ve madencilik sektörünün iktisadî hayat içinde çok önemli bir yere sahip olduğunun bilincinde olan Atatürk, bu alana özel bir ihtimam göstermiştir. Türk madencilik ve faaliyetlerinin bu devrede gelişme göstermesi, onun üstün gayretleri ve takip edilen politikaları ile ilgilidir denilebilir.

3. Kaynaklar

1. Balcı, E., Osmanlı Maden Rejiminde Nizamnameler Dönemi ve İmtiyazlar. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 1, İstanbul, 1994.
2. Öktem, M.M., "Sunuş" Madencilikimizde Sorunlar ve Çözüm Önerileri Paneli, s. 19, 22-23 Mart, Çeşme-İzmir, 1997.
3. MTA Enstitüsü Mecmuası,,S.2/34, s.248, Ankara, 1945.
4. Yersel, K., Madencilikte Bir Ömür: Anılar-Görüşler, s. 46-47, İstanbul, 1989.
5. MTA Enstitüsü Mecmuası, s.248
6. Bilgin, A.C.,Türkiye'de ve Dünyada Madencilik, s. 51, Ankara, 1972.
7. Dağlı, N., Aktürk, B., Hükümetler ve Programları, I.Cilt, 1920-1960, s. 19, Ankara,1988.
8. İnan, A.,Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933. s. 11

- Ankara, 1972.
9. İnan, s.146.
 10. Turan, M., “Madencilüğimizin Tarihi Gelişimi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye An-siklopedisi, s.1333, İstanbul, 1983.
 11. B.C.A, F: 030,10. ,Y: 175. 209. 16
 12. Düstur, Üçüncü Tertip, C.I
 13. Düstur, Üçüncü Tertip, C.I
 14. B.C.A, F:030,10. Y:151.69.6
 15. Birön, C., Atak, S., Maden Mühendisliğine Giriş, s. 25-26, İstanbul, 1986.
 16. İkdam, 30 Kânunuevvel 1929.
 17. B.C.A, F:030.18.01, Y:01.016.71.1
 18. B.C.A, F:030,10, Y:175.209.2
 19. Ünalın, G., Türkiye Madencilüğının Ekonomideki Yeri ve Önemli Maden Yataklarımız, s. 2, Ankara, 1989.
 20. Ete, M. “Türkiye Ekonomisinde Madenlerimizin Yeri ve Önemi”, Türk Ekonomisi, Sene 5, S.45–47, s.65, Ankara,1947.
 21. B.C.A, F:030.18.01,Y:01.023.15.9
 22. B.C.A, F.030.18.01, Y:02.35.22.15
 23. B.C.A, F:030.01, Y:39.234.3
 24. Anıl, M.N., Meray, N., Türkiye’de Maden Mevzuatı, C. 1-2, s.168, İstanbul,1942.
 25. Tayanç, T., Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl, s.94-95, İstanbul, 1973.
 26. Düstur, Üçüncü Tertip, C.14–1
 27. Düstur, Üçüncü Tertip, C.14–1
 28. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu, Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1935.
 29. Ulus, 26 Ağustos 1935, s.1
 30. Ulus, 11 İlk Kanun 1935, s.1
 31. Dağlı-Aktürk, s.10–53.
 32. Kartalkanat, A., “Cumhuriyet Döneminde Madencilüğimizin Gelişimi ve TürkiyeMadencilik Politikası”, Jeoloji Mühendisleri Odası Dergisi, , S.38, s. 51, Ankara, 1991.
 33. İnan, s. 9
 34. Tokgöz, E.,” Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler”, Türkiye Cumhuriyetim Tarihi II, s. 321, Ankara, 2002.
 35. Ökçün, A.G., Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar, s. 388, Ankara, 1968.
 36. İnan, s. 145
 37. Ökçün, s. 255
 38. Maden Yasası ve Madencilüğimiz, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayını, s. 16–17, Ankara, 1981.
 39. Bilgin, s.51.
 40. İnan, s. 146.
 41. Akşam, 5 Şubat 1935, s.5.
 42. Akşam, 2 Teşrin-i Sâni 1935, s.5.
 43. Ünalın, s.2.
 44. Evsile, M., Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi, s.69-70, Ankara, 1999.
 45. MTA Dergisi, Son Kanun, Sayı 1,s.1, Ankara, 1938.
 46. Atatürk Madencilik ve MTA 1935-1981, s.11, Ankara,1981.